
БИОРОМАН/БИОФІКШН ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Потніцева Т. М.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-425-2-42>

ВСТУП

Біографічний жанр традиційно займав фонове, периферійне положення в історії літературних жанрів. У нашому випадку мова піде про літературну/письменницьку біографію, тобто про біографію письменника, написану письменником, або літературознавцем. Її популярність зростає з ХУІІ і особливо з ХІХ століття з розумінням величчя й унікальності авторів літературних творів та з бажанням дізнатися про них якомога більше.

Полеміка про жанрові параметри літературної біографії супроводжують її розвиток аж до сьогодення. І перш за все, це стосується проблеми співвідношення в ній факту та вигадки, документа та уяви автора, за допомогою якої і можна реконструювати події, що складаються в певний сюжет життя видатної людини.

Спалах інтересу до літературної біографії на сучасному етапі суперечить минулим прогнозам літературознавців про те, що белетризована біографія не має майбутнього¹. Серед найвідоміших біографічних творів сьогодні – біографії П. Акройда, А. Байєтт, Д. Лоджа, тощо. Вони сприяли тому, що жанр виходить зі свого периферійного положення, займаючи навіть статус сучасних бестселерів. Чому це так?

Безумовно, є своя специфіка у поєднанні факту і вигадки у різновидах біографічного жанру. У письменницькій – вигадка, уява домінує, природно поєднуючись з філологічністю та художністю оповіді, перетворюючи біографічне описання на біографічний роман з відповідною побудовою сюжету, відповідною проекцією погляду на людину – саме з тим сюжетом і саме з тією проекцією, що її потребує читач або глядач, який сьогодні відчув бажання дізнатися більше про нерозкриті у минулі роки. Літературознавці все частіше зазначають «зростання популярності гібридних жанрів документальної прози», «тріумф

¹ WordPress.com, November, 21, 2015. <https://www.memoirmentoring.wordpress.com>

біографії на межі XX–XXI століть» і особливо «масове захоплення сучасників інтерпретаціями життя видатних вікторіанців»²

1. Своєрідність сучасного біороману

Цей піджанр біографічної літератури – біо-роман, біо-фікшн, як його нині визначають, – завдяки домінуванню у ньому авторської уяви легко мімікріє під бажання побачити щось нове і суто своє в об'єкті опису. Бо завжди існує бажання сучасного суспільства дізнатися більше про людину минулого, про те, що було прихованим або навіть забороненим до відкриття. Таким несподівано новим, скажімо, було зосередження біографів на інтимній стороні буття О.Вайлда, про яку було відомо за багатьма фактами, але яку не дозволялось робити предметом публічного обговорення. Це зробив американський літературний критик Річард Еллманн (Richard Ellmann 1918–1987) у своїй біографії «Оскар Вайлд» (Oscar Wilde. Biography, 1984), правда, ще дуже делікатно, дотримуючись традиційних моральних оцінок. Звернення до потаємних сторін життя людини, що вже не дивувало наприкінці XIX століття з виходом нетрадиційних взаємин на публічну арену, у Еллманна концептуально важливе для пояснення суті творчості й трагічного розвитку життя письменника. Причина всього, на думку біографа, – сифіліс, яким хворів О. Вайльд. В якомусь сенсі він засуджує письменника, що зрозуміло з позицій моралі людини його часу. Додаймо тільки те, що приватне життя О. Вайлда розглядається не лише як патологія особистості письменника, що не сприймається моральними принципами біографа, а й як розповсюджене породження самої пізньовікторіанської доби (дивіться про це детальніше у моїй статті «Ризики інтерпретації (маркери успіху О. Вайлда в історичній динаміці)»³. Еллманна будуть критикувати за фактичну неточність, за вигадані сюжети з життя письменника⁴. Але, зрозуміло, що біографія літературного критика – це варіант художньої інтерпретації життя і творчості об'єкта уваги, надання нових акцентів та імпульсів до розуміння його змістової суті. Вже у 1997 р. в кінострічці за цією книгою (реж. Брайан Гілберт зі Стівеном Фрайєм у головній ролі), ця делікатність і моральність проєкції змінюється одкровеннями, які ще

² Тупахіна Олена. Вікторіанський метанаратив у дискурсі постсучасності: літературний вимір. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 207.

³ Потніцева Т.М. «Ризики інтерпретації (маркери успіху О. Вайлда в історичній динаміці)». *Питання літературознавства*. Випуск № 106, Чернівці: Чернівецький національний університет, 2022. С. 118–130.

⁴ Fletcher 1988. Ellmann's Oscar Wilde. *English Literature in transition, 1880–1920*, vol. 31, no/3, pp. 309–312. URL: <https://muse.jhu.edu/article/373295>

дивують, а може, й шокують глядача, але є затребуваними, хоча все одно завершуються моральним «очищенням» і митця, і самої теми.

Динаміка розвитку нових імпульсів та акцентів у проясненні більшою мірою таємниці приватного життя людини надав у своїй біографічній версії ще один біограф О. Вайлда вже у XXI столітті, книга якого вразила саме епатажністю запропонованого погляду. Йдеться про книгу Ніла МакКена «Потаєне життя Оскара Вайлда» (Neil McKenna. *The Secret Life of Oscar Wilde*, London: Arrow Books, 2004). Ніл МакКена – англійський письменник, журналіст, який співпрацював із відомими виданнями *The Independent*, *The Observer*, *The Guardian* та з телекомпанією Channel 4 TV. Відомим він стає, як і Оскар Вайлд, своєю відвертою епатажністю, викликом моралі суспільства – нетрадиційною орієнтацією в сексуальних відносинах. Хоча навряд чи це стало гучним викликом і епатажністю на початку XXI століття, що прийняло ЛГБТ як феномен, який має право на існування.

Зрозуміло, що зацікавленість життям і творчістю О. Вайлда була зумовлена у МакКена більшою мірою персональними чинниками і збігом власного із цією стороною біографії англійського письменника кінця XIX ст. Саме з цієї позиції – таємничої, гомосексуальної сторони життя О. Вайлда – подається інтерпретація його творчості. На думку біографа нашого часу, твори О. Вайлда та його життя можна зрозуміти тільки в контексті його сексуальності. Насправді, можна погодитися з відгуками рецензентів про те, що книга МакКена, з одного боку, є «приголомшуючим дослідженням» (“groundbreaking research”), а з іншого – змушує «підняти з подивом брови й суперечить їй» (“...raise eyebrows as well as controversy...”) ⁵. На думку рецензента, МакКена протистойть загальноприйнятому погляду на О. Вайлда навіть після книги Еллманна. Цей традиційний погляд уже сформувався протягом століття й визначений як «Вікторіанська сентиментальність» (“Victorian sentimentality”). Саме їй сучасний біограф кидає виклик своєю сексуальною свободою, розкутістю. Він створює, як зауважують критики, першу докладну оповідь про «сексуальну одісею Вайлда вікторіанським Лондонським підпіллям» (“Oscar’s astonishing erotic odyssey through Victorian London’s sexual underworld”). Сам МакКена пише про це у передмові, зазначаючи, що завдання його біографії – розповісти історію, яка пов’язана «з одісеєю письменника у пошуках свого істинного сексуального «я»» (“This biography sets out to tell that

⁵ Books by Neil McKenna and Complete Book Reviews, 2005. *Publishers Weekly*, 28 February. URL: <https://www.publishersweekly.com/pw/authorpage.neil-mckenna.html>

story, to chart Oscar's odyssey to find his true sexual self")⁶, і саме цей досвід визначає зміст його творів.

У такій, безумовно, епатажній інтерпретації життя і творчості О. Вайлда, яку пропонує сучасний англійський біограф, вбачаємо віддзеркалення образу самого автору життєпису, який начебто охоплений благородним пафосом та наслідує заповіт Вольтера, – довести тільки правду про людину ("...nevertheless The Secret Life of Oscar Wilde drew some criticism that the book was too sexually explicit. My response is uncompromisingly simple and invokes Voltaire's dictum that the one duty we owe to history is to tell the truth"⁷). У цій версії є і віддзеркалення самого часу, нових ознак, рис ментальності, змін у сприйнятті світу, творчості й себе. Адже мистецтво інтерпретацій – це теж, використовуючи слова О. Вайлда, «дзеркало, яке відображує того, хто в нього дивиться, а зовсім не життя». Але і життя теж, додамо ми. І у такому разі несподіваний, на перший погляд, поворот у сприйнятті життя і творчості відомого письменника має право на існування. Хоча, як відмічалось, є певний ризик у такій епатажній інтерпретації і, перш за все, у тому, що вона може бути відкинута у майбутньому з причин своєї одновекторності. Адже велика людина, як і її творчість, тому і є великими, що вони семантично багатовекторні, і саме ця багатовекторність дозволяє відчутти «своє» на кожному повороті історії суспільства.

Своєрідність поєднання факту і вигадки у сучасних біороманах, яку помічають дослідники, підтверджує їхню думку про те, що в них трапляється розмивання онтологічних меж між фактом і фікціо-нальністю – authentic and invented. Як слушно зазначить англійська письменниця, літературний критик Ева Фігес (Eva Figes, 1932–2012), «єдиний шлях, щоб сказати правду, – це казати брехню» ("The only way to tell the truth is by lying", cit.: Vanessa Guignery⁸).

Автор сучасних біороманів, про один з яких буде йтися далі, дає свої пояснення популярності того, що визначають як «біографічний-роман-про-письменника» ("biographical -novel-about-a writer"). Перший чинник цієї популярності, за його розумінням, це культурний, пов'язаний з занепадом віри у чисто фікціональний твір і тяжінням до факту, реального документу⁹. У цьому переконує і зростання популярності

⁶ McKenna, N. (2004). *The Secret Life of Oscar Wilde*. London : Arrow Books, p. XV.

⁷ McKenna, Neil. Encyclopedia.com. URL: <https://www.encyclopedia.com/arts/educationalmagazines/mckenna-neil>

⁸ Guignery Vanessa. Davis Lodge's Author, Author and the genre of the biographical nove. *Etudes Anglaises*, 2007/2 (vol. 60) p. 160–172. <https://www.cairn.info/o/revue-etudes-anglaises-2007-2-page-260.htm>

⁹ Lodge D. *The Year, or Timing is All: the Story of a Novel with other essays on the genesis, composition, and reception of literary fiction*. L. : Harvill Secker, 2006, p. 9–10 (SEE!!)

біопіків (біографічного кіно – «Лінкольн», 2012, «Оппенгеймер», 2023, «Голда», 2023) як вираз потреби в оновленій інформації про людину та події. Другий чинник – моральний, втрата морального авторитету автора у час релятивізму, співіснування різних моральних систем (coexistence of different ethical systems). Звідси пошуки підтримки в історії іншого, в його творчості та особистому житті. Все це помічають у самого Лоджа в його біографії Г. Джеймса «Автор, Автор» (“Author, Author”, 2004), де йдеться переважно про людину, а не письменника, про його приватне життя, в якому автор шукає натхнення для власної творчості: «...Привабливість до реального письменника як до об’єкту опису у романі, – це є частина постмодерністської зосередженості на різноманітних формах інтертекстуальності» (“...the attraction to real writer as subject matter for novels might be part of the postmodernistic keenness on the various forms of intertextuality”¹⁰).

2. Д. Лодж – автор нового біороману про Г. Веллса

Біографія Г. Веллса, написана Д. Лоджем у 2011, значною мірою відрізняється від того, що з’являлося в цьому жанрі про англійського письменника раніше. А це – цілий список робіт, який наводить на останніх сторінках своєї книги Д. Лодж. Серед них – одна з найбільш помітних наприкінці ХХ століття біографія професора історії з університету штату Мен Девіда Сміта (1929–2009), написана у 1986 р. (David C. Smith H.G.Wells. *Desperately Mortal*. N.-Y, L. :Yale Univ. Press. 1986. 634 p.). Як історик, для якого факт переважає будь яку вигадку, він надає послідовно фактичний матеріал, але, як відмічають дослідники, (серед них Патрік Парріндер – професор англійської мови в університеті Редінга, президент спільноти, яка вивчає творчість Веллса), теж заповнює своєю уявою лакуни, які трапляються на шляху його дослідження життя Веллса (“David Smith has perceived a gap in the available literature on Wells and has amply and magisterially filled it”¹¹).

Фікціональність/літературність біографії Д. Сміта вже у самій назві – *Desperately Mortal* – «Відчайдушно смертний». Це той фабульно-змістовний стрижень, на який нанизуються частини життя письменника: 1. Студент, 2. Автор, 3. Вчитель, 4. Пророк. Цьому передують знакові епіграфи про смерть і безсмертя Веллса. Але розклад цільності життя на частини (у Лоджа, нагадаю, назва біографії «Людина з частин») у обох авторів принципово різниться. У Сміта – традиційна

¹⁰ Guignery Vanessa. Davis Lodge’s Author, Author and the genre of the biographical novel. *Etudes Anglaises*, 2007/2 (vol. 60). p. 160–172. <https://www.cairn.info/o/revue-etudes-anglaises-2007-2-page-260.htm>

¹¹ Parrinder Patrick. Reading Utopian Studies. <https://www.reading.academia.edu>

логічна послідовність історії життя письменника, де відомі факти доповнюються новими з припущеннями, які надає автор. Сексуальна сторона приватного життя, якої хоча і торкається біограф, розкривається, але делікатно. Автор демонстративно спирається на факти, документи і твори, де зв'язки з відомими жінками були так чи інакше відображені. Відмічаючи художню, філософську, соціальну значущість цих творів – «Кіппс» (Kipps, 1905), «Історія містера Поллі» (History of Mr Polly, 1910), «Тоні Бінге» (Tono-Bungay, 1909), біограф разом з тим визначає їх перевагу саме у розкритті приватної сторони буття письменника, хоча і зазначає, що саме це пізніше було приводом до численних атак з боку критиків (“These novels are very personal as well. ... which would come under attack later, but only after he added his sexual and extramarital views to the personal side of his work”¹²).

Зовсім інша позиція та інший поворот в розумінні «частин» життя людини, Веллса, у сучасного постмодерністського письменника Девіда Лоджа.

П'ять частин його біороману – це важливі епізоди життя письменника, пов'язані з емоційно-сексуальними відношеннями з відомими жінками його часу, які мали великий вплив на творче життя автора «Війни світів». Поштовхом до такої проєкції був, за визначенням самого Лоджа, вплив твору А. Байєтт «Дитяча Книга» (The Children's Book, 2009), в якому згадувалась історія однієї з помітних фігур початку ХХ століття Едіт Несбіт (Edith Nesbit 1858–1924), англійської письменниці, авторки численних книжок для дітей, засновниці Фабіанського товариства, яка надихала багатьох відомих персон часу і Г. Веллса, у їх числі. Несбіт мала дуже великий вплив на розвиток дитячої літератури у Великій Британії – її творчість мала вплив на Памелу Ліндон Треверс, авторку серії книг про Мері Поппінс, на Клайва Стейпла Льюїса – автора Хроніки Нарнії. В образі Олів Веллвуд в романі «Дитяча Книга» А. Байєтт намагалась відобразити значущість цієї видатної особи.

Інтимні стосунки Веллса з Е. Несбіт – цей факт/деталь/частина біографії англійського письменника настільки заінтригував Д. Лоджа, що викликав його бажання реставрувати цілісну картину приватного життя Веллса, у якому жінки, як виявилось, грали одну з провідних ролей. Про все це Д. Лодж пише сам, згадуючи той момент, коли він писав передмову до роману Веллса “Kipps” у виданні Penguin Classics 2004 і коли вперше виникла потреба прояснити відносини письменника з цією жінкою, яка певною мірою відображена у романі. Про це Лодж ще раз нагадає у в своїй спеціальній літературознавчій

¹² Smith David.H.G. Wells. Desperately Mortal. Yale University Press, 1986. p. 200.

книзі «Життя в літературному описі» (Lives in Writing, 2014) – український переклад «Мешкає в письмі», де підтвердить своє враження від того, що він дізнався з книги А. Байетт про стосунки Едіт Несбіт та Веллса: « Я дізнався з останньої щотижневої газети про те, що головний персонаж у новому романі А.С. Байетт «Дитяча Книга» був нав'язним і частково заснованим на образах Е. Несбіт та її родини, а також про те, що там є образ сексуального хижака, який нагадує Г.Дж. Веллса» (“I discovered in last weekend’s newspaper that a major character in A.S.Byatt’s new novel *The Children’s Book* is inspired by and partly based on E. Nesbith and her menage, and that there is a sexual-predator character who resembles H.G.Wells”¹³).

Безумовно, така проєкція базувалася скоріше на домислюванні фактів, які від того, що стосувалися інтимної сторони життя людини, не завжди були представлені у повному викладі або у відвертих спогадах свідків. Сам Лодж у передмові до біографії пояснює співвідношення факту та вигадки у своєму творі: «Практично все, що відбувається у цій оповіді, засновано на фактичному матеріалі...Всі персонажі є портретами реальних людей...Але я використовував свою ліцензію письменника для того, щоб уявити, про що і як вони думають та відчують, як говорять» (“ Nearly everything that happens in this narrative is based on factual sources... All the characters are portrayals of real people...But I have used a novelist’s licence in representing what they thought, felt and said”¹⁴).

Переважання авторського домислюване відчутно вже з перших рядків, з певного романного початку цього біографічного твору: він відкривається описом останніх днів у рік смерті письменника, його зануренням у минуле, яке простежується частіше у розмові-діалозі із самим собою.

Дослідники відчули незвичайність такої манери оповіді, і ще більше, – певний «драйв від оповіді» (narrative drive”¹⁵). «Людина з Частин», як зазначають, є і біографією Веллса у формі роману, і романом у формі біографії» (“A Man of Parts” is either a biography of H. Wells in the form of a novel, or a novel in the form of biography”¹⁶). Є визначення цієї оповідної манери і як «нарративний експеримент»

¹³ Lodge D. *Lives in Writing*. L. : Vintage, 2015. P. 224–225.

¹⁴ Lodge D. *A Man of Parts*, L. : Vintage, 2012. P. 1.

¹⁵ Morrison Blake. David Lodge’s novel is an intimate portrait of H/G/Wells. *The Guardian*. Sun 10, Apr 2011. <https://www.theguardian.com/books/2011/apr/10/man-of-parts-david-lodge-review>

¹⁶ Mars-Jones Adam. A Man of Parts by David Lodge. Review. *The Guardian*. Sunday, 17, April, 2011. <https://www.theguardian.com/book/2011/apr/17/man-of-parts-david-lodge-review>

(«narrative experiment»¹⁷), у якому 3-я форма оповіді переривається жвавою розмовою із «старіючим Веллсом, який озирається назад на своє життя з лондонського помешкання на кінець Другої світової війни, досліджуючи свій внутрішній «другий» голос, який, можливо, є голо- сом Лоджа або скептичного читача» («...aging Wells looking back on his life looking back on his life from his London lodgings toward the end of the WWII and a probing internal “second voice” that could be Lodge or might be a stand-in-for the skeptical reader»¹⁸). Але критики набула саме проекція погляду Лоджа, яку він теж визначив у грайливому пост- модерністському стилі передмови, пояснюючи, що означає назва «Людина з частин»: «Частини. МНОЖИНА.1. Особистісні здібності або таланти: людина з багатьох частин. 2. Скорочення для приватних частин життя.» (“Parts PLURAL NOUN 1. Personal abilities or talents: a man of many parts.2. a short for private parts”¹⁹).

Сучасного біографа звинувачували у «нав’язливій темі Веллс – секс машина»²⁰, хоча і зазначали важливість цієї «частини» життя видатного письменника, який не тільки висловлювався за сексуальну революцію, на чому наполягав, за думкою літературного критика Б.Моррісона, і Д. Лоуренс, а й відтворив її на практиці. Д. Лодж виявився тим, хоча і не першим, який «визнав потенціал такого матеріалу» (“recognized the potential of such material”²¹), щоб створити нові риси у портреті Веллса, які яскравіше представлені у співвідношенні «автор – коханець», «провісник – розпусник», «ліжко – книга» (author-lover, prophet-philanderer, bed and book). Крізь ці любовні справи, за думкою Майкла Дірда, автор ілюструє «невикорінену та суперечливу природу людини» (“ineradicable and contradictory nature of human being”²²), тобто висновки стосуються не лише Г.Веллса, а й людини взагалі. Додаймо, що потенціал усього фактичного матеріалу, який склався в особливий сюжет, дійсно спонукає до подальшого уточнення, розвитку аналогій, які виникають, до бажання дізнатися ще більше про відомих і маловідомих людей. Сам Лодж зізнавався, що «чим глибше він

¹⁷ Benfey Christopher. H.G.Wells. the Man Who Invented Tomorrow.2011. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2011/09/18/books/review/a-man-of-parts-by-david-lodge-boo-review.html>

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Lodge D. A Man of Parts, L. : Vintage, 2012.

²⁰ Morrison Blake. David Lodge’s novel is an intimate portrait of H/G/Wells. *The Guardian*. Sun 10, Apr 2011. <https://www.the-guardian.com/books/2011/apr/10/man-of-parts-david-lodge-review>

²¹ Ibid.

²² Dirda Michael. David Lodge’s “A Man of Parts”/The Washington Post. 2011. <https://www.washingtonpost.com/entertainment/books/david-lodge-a-man-of-parts-review-by-michael-dirda/2011/12/gCOA11kwSK.story.htm>

вдивлявся у минуле життя, тим більше здивування у нього викликала зацікавленість до багатства людини та історії (“the more deeply I looked into the life the more astonishingly rich in human and historical interest it appeared”²³).

Для Лоджа сексуальна сторона життя Веллса була більшою мірою проявом його прагнення до свободи, незаангажованості у будь яких варіантах існування, адже навколо нього були помітні і видатні жінки свого часу, які багато чого визначали у культурному та соціальному житті Великої Британії та за її межами. Вони були, за визначенням Дж. Орвелла (“Wells, Hitler and the World State”, 1941), «думаючі люди, які були народженими десь на початку століття... в якомусь сенсі вони були власне творіння Веллса» (“thinking people who were born about the beginning of this century in some sense Wells’s own creation”²⁴). Письменник з’являється для біографа як «провісник сексуальної Революції» (“prophet of sexual Revolution”²⁵). І у цьому, на думку Лоджа, він відрізнявся від Г. Джеймса, який пригнічував у собі гомосексуалізм. Такий висновок Лодж робить на засадах відомого документу «Постскріпtum» (“Postscript), написаного Веллсом до своєї автобіографії 1936 року з умовою до свого сина Джіпа друкувати його тільки після того, як учасники подій вже підуть з життя. Джіп виконав цю умову, оприлюднивши документ лише у в 1984 р. під назвою «Веллс закоханий» (“Wells in Love”).

Початок біографії Лоджа показує Веллса у колі найдорожчих для нього жінок, які в цей час були поряд з ним – Ребекки Вест (Rebecca West, 1892–1983) – британської письменниці, журналістки, суффражистки, яка народила у 1914 році від нього сина, та Мури Будберг (Марії Ігнат’євни Бенкендорф-Будберг, 1892–1974) – секретарки і коханки М. Горького, як підозрюють, – міжнародної авантюристки, агентки ОГПУ та англійської й германської розвідок. Саме їй Горький присвятив роман «Життя Кліма Самгіна». Він називав її «залізна жінка» і саме під цією назвою вийде у світ у 1981 р. біографічна книга про неї Ніни Берберової, де образ Веллса буде не таким привабливим, як у Лоджа. Більшою мірою тут він буде у тіні стосунків Мури та Горького.

За словами Г. Веллса, які наводить Лодж, щоб визначити пафос своєї проєкції біографічної оповіді: « У мене було багато справ. Кохання не входило до більшості з них...це було взаємним наданням та отриманням задоволення» (“I had a lot of affairs. Love hasn’t come into

²³ Lodge D. Lives in Writing. L. : Vintage, 2015, p. 225.

²⁴ Ibid., p. 226

²⁵ Ibid., p. 227.

most of them... it was just a mutual giving and receiving of pleasure”²⁶). І тут же уточнить: « Я кохав тільки трьох жінок у своєму житті: Ізабеллу, Джейн та Муру»(“I’ve only loved three women in my life: Isabel, Jane and Moura”²⁷). Ізабелла (Ізабелла Мері Веллс, 1865 – 1931, двоюрідна сестра Веллса, заміжня за ним з 1891–1895 рр.) – перша дружина Г. Веллса. Джейн (Amy Catherine Robinson, 1872–1928), дружина письменника з 1895–1928 р., до своєї смерті від раку). З Джейн Веллс підписав своєрідний договір про свободу сексуальних відношень кожного, який вони і витримали до кінця життя жінки. Вона терпляче переживала всі багатокольорові стосунки чоловіка з відомими жінками, жодного разу не дорікала йому. Між ними панувала повага, співчуття і кохання у своєрідному вигляді. Критики згадують причини пошуку Г. Веллсом нових зв’язків: « Ізабелл не була в змозі задовольнити його... Джейн – сире простирадло, він звернувся до інших жінок за її згодою.» (Isabell failed to satisfy him... Jane – wet blanket he turned to other woman with her consent”²⁸). Мабуть, так і було, Лодж теж пояснює все такими ж причинами, але більшою мірою акцентує увагу на тяжіння кожного у подружньому союзі бути вільним, незалежним і не поневолювати почуття і бажання іншого. Це були і вимоги часу, і своєрідна ідеологія всіх, хто оточував Г.Веллса, особливо у період його діяльності у Фабіанському товаристві, де цій ідеології, як він доводить, ніхто не зраджував.

При всій специфічності погляду і проєкції біороману Д. Лоджа він не забуває, що Веллс всесвітньо відомий письменник. І тому його творчість є не тільки емоційний ілюстративний фон, а й значуща складова поетологічної та змістовної сутності біографії. За словами самого біографа, «... як і більшість людей , які вивчали життя та творчість Веллса, я прийшов до висновку, що він був розколотим протиріччями у принципах та практиці, але правдою було і те, що він був одним з найцікавіших та приголомшуюче талановитою особою культурної історії двадцятого століття» (Like most people who have studied Wells’s life and work, I came to the conclusion that he was riven with contradictions in principle and practice, but that he was also one of the most interesting and prodigiously talented figures in twentieth-century cultural history”²⁹).

²⁶ Lodge D. *A Man of Parts*, L. : Vintage, 2012, p. 21.

²⁷ *Ibid.*, p. 21.

²⁸ Morrison Blake. David Lodge’s novel is an intimate portrait of H/G/Wells. *The Guardian*. Sun 10, Apr 2011. <https://www.theguardian.com/books/2011/apr/10/man-of-parts-david-lodge-review>

²⁹ Lodge D. *Lives in Writing*. L. : Vintage, 2015, p. 230.

З самого початку біографічного сюжету творчість нерозривна з життям Веллса. Його сповідь на порозі смерті пронизана алюзіями на відоме оповідання «Двері у мурі» (“The Door in the Wall”, 1904), у якому йшлося про пошуки виходу від безвихіддя в іншу реальність. Мабуть, саме таким і був життєвий шлях письменника. А також відсилка до останньої його книги «Розум на межі своїх можливостей» (“Mind at the end of its Tether”, 1945) – саме той стан, який Веллс, мабуть, відчував наприкінці свого життя, розчарувавшись у всьому, що здобув у ньому і у тому, чому він так вірив – науковим відкриттям, розвитку цивілізації, соціальному прогресові. Це вловлює біограф з багатьох документів, спогадів сучасників: «... його розум знаходиться на межі можливостей. Він не може виносити те, щоб вглядатися у хаос, який є попереду. Він дивиться назад, на своє життя: чи було воно в цілому історією успіху чи провалу?» (“his mind is at the end of its tether. He cannot bear to look forward into the chaos ahead. He looks back, at his life: has it, taken all in all, been a story of success or failure?”³⁰). В намаганні знайти відповідь на це питання Лоджу і потрібно, як він скаже, вслухатися у голос самого письменника, який біограф і надає завдяки своїй уяві. Разом з цим «другим голосом» він пройде складними шляхами минулого, де формувалися погляд й життєва позиція письменника.

Проекція біографії акцентує перш за все дві спроби подружнього життя, які разом з активною участю у фабіанському товаристві формували пробуджуюче бажання свободи у стосунках з жінками, усвідомлення переваги Вільного Кохання (Free Love), а з цим усвідомлення незгасимого бажання кожного разу нових почуттів і їх гостроти не тільки в сексуальному житті: «Я буду першим, хто визнає необхідність новизни та різноманітності у моєму сексуальному житті. Безумовно, і у всіх аспектах мого життя» (“I’ll be the first to admit that I need novelty and variety in my sexual life, In all aspects of life actually”³¹). За Джейн з’явиться її найближча подруга Дороті Річардсон (Dorothy Richardson, 1873–1957), британська письменниця-модерністка, яка відобразила Веллса у циклі романів «Мандри» (“Pilgrimage”, 1938), а за нею Ембер Рівс (Amber Reeves, 1887–1981) – британська письменниця-феміністка, вчена, Дуса, як звав її Веллс, єднаючи два значення – Медуза та Муза. Вона народила від Веллса доньку. А. Рівс, як напише Маргарет Дреббл (до речі, молодша сестра А.Байетт), відома не лише як коханка Веллса, але і як «одна з перших авторок-

³⁰ Lodge D. *A Man of Parts*, L. : Vintage, 2012, p. 43.

³¹ *Ibid.*, p. 117.

феміністок» (“a pioneering feminist author”³²). За нею була Віолета Хант (Violet Hunt, 1862–1942) – теж письменниця – феміністка, засновниця Письменницької Ліги Жінок-Суффражісток (Women Writers’ Suffrage League) у 1908 р.. До неї залицявся і С. Моем, а пізніше відобразив її в образі Розі Вотерфілд (Rose Waterfield) з роману «Місяць та гріш» (The Moon and Sixpence, 1919), де вона втілювала специфічний цинічний погляд на відомих людей її часу, відчуваючи свої інтелектуальні та творчі переваги. І ще одна жінка, історія про яку і була, як зазначалось вище, поштовхом для Лоджа розпочати свою біографію Веллса – Едіт Несбіт (Edith Nesbith), відома авторка літератури для дітей.

Знайомлячись з «донжуанським списком» письменника, який з такою ретельністю наводить Лодж, погодимося, що для багатьох великих творчих осіб бажання оновлення почуттів, яке сприяло творчому натхненню, частіше всього знаходилося в оновленні сексуальних стосунків. Прикладів можна навести багато – Байрон, Шеллі, О. Вайльд і багато хто з сучасників Веллса. Думаю, такий же пафос є і у біографа, який, разом з тим, визнавав всі складнощі такого погляду у біографічному опису: «Спроба представити сексуальну поведінку героя завжди є особливим викликом для автора біографічного роману» («Representing sexual behavior presents a special challenge for the writer of a biographer novel»³³). В роздумах літературознавців проблема «межі свободи в обробці біографічного матеріалу, – як пише О. Тупахіна, – є одним з «locus communis», коли йдеться про «феномен белетризованої біографії та біографічний роман»³⁴. Але Лодж ризикнув надати зі всією відвертістю інтимні, потаєні «частини» життя знаменитого письменника, який при всьому своєму песимістичному погляді на світ і розчаруванні у минулих ідеалах так бажав вірити у досконалість природи людини та в краще майбутнє людства, так вірив у вічне життя, відчуваючи наближення смерті.

Ефектна романна кінцівка біографії письменника представлена в останній картині його життя, коли він просить щось прочитати з Times. На питання Мури, що саме, Веллс відповідає – «некрологи» (“obituaries”³⁵). Саме така сцена, відмічає Лодж, і була тою, де Ейч Джи (так звали Веллса у найближчому колі людей – Т.П.) представ живого

³² Drabble Margaret. A Room of Her Own. *The Guardian*. Fri 1 Apr, 2005. <https://www.theguardian.com/apr>

³³ Lodge D. *Lives in Writing*. L.: Vintage, 2015, p. 230.

³⁴ Тупахіна Олена. Вікторіанський метанаратив у дискурсі постсучасності: літературний вимір. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 215.

³⁵ Ibid, p. 256.

людиною» (“H.G. appears a living person”³⁶). Біограф порівнює Веллса з кометою, згадуючи його твір «У дні комети» (“In the Days of the Comet”, 1906), де комета загрожувала зруйнувати світ, а насправді «трансформувала його за допомогою вигідного ефекту газового хвоста» (“transformed it by the beneficial effect of its gaseous tail”³⁷). Так саме і Веллс залишив «трансформований світ за собою і навіть, якщо він і не мав вдачі (а хто її має?), він сприяв ефекту визволення на велику кількість людей» (a transformed world behind him, and even if he didn’t succeed (who could?) he had a liberating effect on a great many people”³⁸).

ВИСНОВКИ

Запропонований аналіз оригінальної біографії Г. Веллса, написаної сучасним письменником-постмодерністом Девідом Лоджем, доводить чинники зростаючої популярності сьогодні своєрідного піджанру літературної біографії (біографії письменника, написаної письменником) – біороману, у якому будуть спрацьовувати принципи романного жанру з домінуванням вигадки, уяви письменника при тому, що документальна основа буде безперечною і переконливою. У цьому бачиться принципова різниця біороману від фікціонального наративу, який тільки відштовхується від реального факту. Прикладом можуть бути романи А. Байстт (*Possession*, 1990, *The Children’s Book*, 2009), Гейнор Арнольд (*Gaynor Arnold. Girl in a Blue Dress*, 2008), Річард Флагнан (*Richard Flagnan. Wanting*, 2008), тощо. Популярність біороманів на часі визначена викликами сучасного інформаційного суспільства з його потребою інформаційного оновлення. Зацікавленість до цього піджанру біографічної літератури, про який, однак, було відомо ще з 30-х років ХХ століття (біографії Літтона Стрейчі, 1880–1932, А. Моруа, 1885–1967, Т. Манн «Лота в Веймарі», 1939, наприклад), більшою мірою робить особлива проекція погляду автора, яка співпадає з тим, що потребує суспільство і самий час зараз. Біороман ніякою мірою не претендує на те, щоб замінити традиційну форму документальної біографії. Це визнає і сам Д. Лодж. Але, як він же слушно зазначає, біороман, де спрацьовують прийоми фікціональної літератури, пропонує інший, оновлюючий і креативний підхід до інтерпретації життя реальної людини. Такою і постала біографічна книга Д. Лоджа «Людина з частин», де сутність життя і людської природи Г.Веллса розкриваються через низку його сексуальних відносин з видатними жінками часу. Але інтимна сторона буття

³⁶ Lodge D. *Lives in Writing*. L. : Vintage, 2015, p. 156.

³⁷ Lodge D. *A Man of Parts*, L. : Vintage, 2012, p. 558.

³⁸ *Ibid*, p. 559.

письменника виявляється яскравою і специфічною формою вираження його загального тяжіння до свободи й незаангажованості у будь яких проявах людського існування та її творчості.

АНОТАЦІЯ

У фокусі дослідження – один з останніх зразків сучасного біографічного роману – біографія Г.Веллса, написана англійським письменником та літературознавцем Девідом Лоджем.

Варіант літературної біографії – біороман – набуває сьогодні помітної популярності. Використання в ньому фікціональних, романних засобів в оповіді сприяє створенню особливої авторської проєкції в інтерпретації життя і творчості відомої людини та відповідає закликам інформаційного часу в його запитах до оновлення знання про видатних людей або подій. Романність біографічного твору дозволила спрацьовувати уяві автора у заповненні певних лакун у документальних фактах, перш за все, з особистого життя Веллса й надати сюжету особливих акцентів, які значною мірою доповнили та оновили уявлення про видатного письменника, його час та славетне оточення.

Література

1. Потніцева Т.М. «Ризики інтерпретації (маркери успіху О. Вайльда в історичній динаміці)». *Питання літературознавства*. Випуск № 106, Чернівці : Чернівецький національний університет, 2022. С. 118–130.

2. Тупахіна Олена. Вікторіанський метанаратив у дискурсі постсучасності: літературний вимір. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 508 с.

3. Benfey Christopher. H.G. Wells. the Man Who Invented Tomorrow. 2011. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2011/09/18/books/review/a-man-of-parts-by-david-lodge-boo-review.html>

4. Books by Neil McKenna and Complete Book Reviews, 2005. *Publishers Weekly*, 28 February. URL: <https://www.publishersweekly.com/pw/authorpage.neil-mckenna.html>

5. Dirda Michael. David Lodge's "A Man of Parts". *The Washington Post*. 2011. <https://www.washingtonpost.com/entertainment/books/david-lodge-a-man-of-parts-review-by-michael-dirda/2011/12/gCOA11kwSK.story.htm>

6. Drabble Margaret. A Room of Her Own. *The Guardian*. Fri 1 Apr, 2005. <https://www.theguardian.com>>apr

7. (Fletcher 1988. Ellmann's Oscar Wilde. English Literature in transition, 188000000-1920, vol. 31, № 3, pp. 309–312. URL: <https://muse.jhu.edu/article/373295>

8. Guignery Vanessa. Davis Lodge's Author, Author and the genre of the biographical novel. *Etudes Anglaises*, 2007/2 (vol. 60) p. 160–172) <https://www.cairn.info/o/revue-etudes-anglaises-2007-2-page-260.htm>
9. Lodge D. *The Year, or Timing is All: the Story of a Novel with other essays on the genesis, composition, and reception of literary fiction*. L. : Harvill Secker, 2006, p. 9–10.
10. Lodge D. *A Man of Parts*, L. : Vintage, 2012. 565 p.
Parrinder Patrick. *Reading Utopian Studies* 9
<https://www.reading.academia.edu>
11. Lodge D. *Lives in Writing*. L. :Vintage, 2015. 262 p.
12. Mars-Jones Adam. *A Man of Parts by David Lodge*. Review. *The Guardian*. Sunday, 17, April, 2011. <https://www.the-guardian.com/book/2011/apr/17/man-of-parts-david-lodge-review>
13. McKenna, N. (1996). *On the Margins: Men Who Have Sex With Men in the Developing World*. London : Panos, 112 p.
14. McKenna, N. (2004). *The Secret Life of Oscar Wilde*. London : Arrow Books, 717 p.
15. McKenna, Neil. Encyclopedia.com. URL: <https://www.encyclopedia.com/arts/educationalmagazines/mckenna-neil> (дата звернення: 19.11.2020).
16. Morrison Blake. *David Lodge's novel is an intimate portrait of H/G/Wells*. *The Guardian*. Sun 10, Apr 2011 <https://www.the-guardian.com/books/2011/apr/10/man-of-parts-david-lodge-review>
17. Self, W. (2002). *Dorian: an Imitation*. London : Viking Press
18. Smith David. *H.G. Wells. Desperately Mortal*. N.-Y.: Yale University Press, 1986. 634 p.
19. WordPress <https://www.memoirmentoring.wordpress.com>

**Information about the author:
Potnitseva Tetiana Mykolaivna,**

Doctor of Philological Sciences,
Professor at the Department of Foreign Literature
Oles Honchar Dnipro National University
72, Nauky ave., Dnipro, 49000, Ukraine